

PRZEWODNIK TURYSTYCZNY

n o w a | przestrzeń życia

str. 3	Wstęp
str. 4	Zarys historyczno-kulturowy
str. 6	Zabytki architektury kulturowej
str. 6	- domy podcieniowe
str. 7	- kanały, wały, poldery
str. 8	- kościoły
str. 14	- cmentarze
str. 15	- inne zabytki
str. 21	- muzea, skanseny
str. 22	Turystyka przemysłowa
str. 26	Turystyka aktywna
str. 37	Raj dla leniuchów
str. 38	Kalendarium Żuławskie
str. 41	Informacje

Nowy Dwór Gdański

Nowy Staw

Cedry Wielkie

Stegna

Szanowni Państwo,

Oddajemy w Wasze ręce Przewodnik Turystyczny po żuławskich gminach: Cedry Wielkie, Nowy Dwór Gdański, Nowy Staw i Stegna. Celem niniejszej publikacji jest przybliżenie różnorodnych walorów, jakimi cechuje się ta piękna kraina. Poczynając od jej wartości przyrodniczej i krajoznawczej, a skończywszy na rosnącym potencjale możliwości aktywnego spędzania czasu na jej terenach. Pragniemy przekonać Państwa o wyjątkowości wciąż nieodkrytych terenów Żuław Wiślanych.

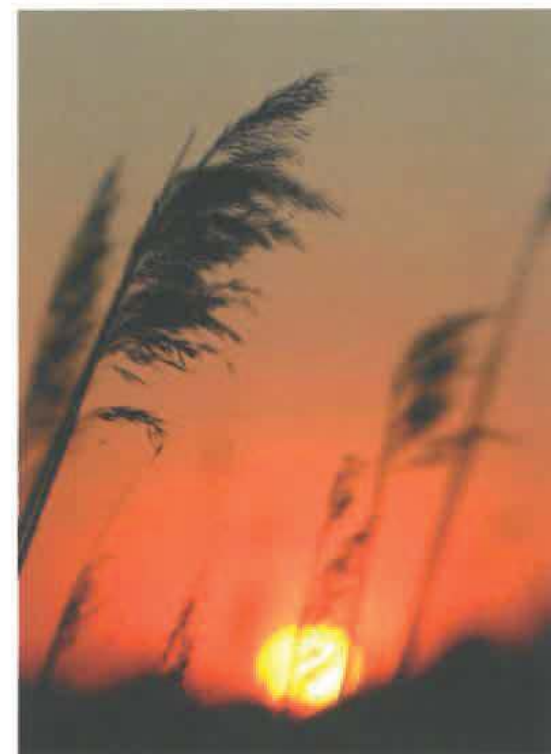
Przewodnik ukazał się, jako wspólne dzieło wymienionych gmin, które wsparte zostało środkami z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

Zapraszamy do lektury!

ZARYS HISTORYCZNO-KULTUROWY ŻUŁAW WIŚLANYCH

Żuławy Wiślane obejmują rozległą równinę delty największej polskiej rzeki – Wisły. To najmłodsza kraina geograficzna w Polsce, która powstała poprzez nanoszenie materiału skalnego i mułu, początkowo do płytkiej Zatoki Gdańskiej, następnie do zalewu odciętego mierzeją. Przeważającym elementem krajobrazu jest naturalna gęsta sieć wodna oraz sztuczna sieć kanałów. Ponad 2 tys. km² specyficznej krainy wyróżniającej się geologią, pochodzeniem, historią.

Historia prawie każdej ludzkiej cywilizacji jest w swych początkach historią walki człowieka z naturą. Nie jest to – choć często i tak bywa – walka na śmierć i życie. O ile bowiem natura radziła sobie bez człowieka doskonale, o tyle ten poza naturą nie istnieje. W tej walce chodzi o ujarzmienie natury: zrozumienie rządzących nią praw i wykorzystanie ich w walce przeciw niej samej, po to by dostosować ją do ludzkiej woli. Przyroda powinna służyć człowiekowi, służyć jego przetrwaniu.

Są w Polsce miejsca, w których ludzie żyją w warunkach trudnych klimatycznie. Na ogół myślimy wówczas o mieszkańcach gór: Sudetów, Beskidów, Tatr. Przecież każda zima jest dla nich poważnym sprawdzianem umiejętności przetrwania. Istnieje jednak w Polsce jeszcze jedna kraina, w której życie jest trudne i może dlatego ciekawsze i piękniejsze, niż w bezpiecznych jej regionach. Kraina ta to Żuławy Wiślane.

Dlaczego już w średniowieczu Żuławy stały się obszarem tak żywej ekspansji ludzkiej? Z pewnością był to teren bardzo nieprzystępny, stale podmokły i ulegający okresowym zalaniom, natomiast myśl techniczna człowieka średniowiecza nie była szczególnie rozwinięta. Osiedlać się na tak niebezpiecznym obszarze? Chodziło o tutejszą glebę. Żuławskie mady były i są ziemią wyjątkowo urodzajnymi. Dość powiedzieć, że podczas Złotego Wieku Rzeczypospolitej na giełdzie w Amsterdamie rozróżniano dwa gatunki pszenicy, pierwszym była pszenica żuławska. Według archeologów ślady pierwszego osadnictwa na Żuławach Wiślanych pochodzą z 2500 lat p.n.e. i związane są z istnieniem na tym terenie okresowych osad rybackich i zbieraczy bursztynu. Pierwsze natomiast zapiski historyczne powstały w IX w. i są opisem podróży i pobytu w porcie Truso anglosaskiego podróżnika Wulfstana. Truso miało istnieć nieco na południe od Elbląga i tam też w 1982 r. zostało odnalezione przez polskich archeologów.

Prawdziwa ekspansja osadnicza w delcie Wisły rozpoczęła się w 1308 r., kiedy Krzyżacy dokonali rzezi rycerstwa i mieszczaństwa gdańskiego i w ten sposób przejęli władzę również na Żuławach. Wkrótce zaczęli sprowadzać na te tereny osadników niemieckich. Przybysze z zachodu rozpoczęli pierwsze regulacje ramion Wisły, powolną budowę systemu wałów przeciwpowodziowych i polderyzację Żuław.

Historia Żuław Wiślanych nieodmiennie powiązana jest z losami Pomorza Gdańskiego. Przez wieki obszary te były terenami spornymi między Polakami i Krzyżakami, Prusami, a w końcu Niemcami. Niezależnie jednak od politycznych przesunięć granic wpływów, pierwszy okres adaptacji delty Wisły rozpoczął się w XIII w. Drugi wyznacza przejęcie Żuław przez Michała Loitza, który w 1548 roku przeniósł się z Gdańska do wybudowanego przez siebie nad rzeką Tugą dworu obronnego Tiegenhof. To właśnie za sprawą Michała Loitza na Żuławach pojawiają się w 1562 roku tajemniczy przybysze z terenów dzisiejszej Holandii, zwani mennonitami.

Przybysze z Niderlandów posiadali umiejętność melioracji oraz wysoką kulturę rolną. Z uwagi na to szybko stali się najzamożniejszą grupą chłopów na tych terenach. Zachowywali wolność osobistą, własną religię i przekonania.

Ślady świetności życia przez prawie sześć wieków potomków pierwszych osadników, należą do najważniejszych zabytków kulturowego pejzażu: żuławskie domy, kościoły, zabytki techniki uzmysławiają bogatą i różnorodną tradycję tej krainy. Dzisiaj, ponad pół wieku po pojawieniu się na Żuławach nowych osadników, poszukiwanie tożsamości kulturowej z rdzennymi mieszkańcami tych ziem stało się wartością samą w sobie, zabytki natomiast jedną z głównych osi zachowania tej tożsamości.

ŻUŁAWSKIE DOMY PODCIENIOWE

„Podcieniowy dom żuławski jest nadzwyczajny. Zręczna robota ciesielska wypełniona drobną żółtawą cegłą holenderską zwożoną do Gdańska w ładowniach płynących po zboże niderlandzkich statków. Chałupa chłopa, któremu zazdrościł niejeden gdański czy elbląski mieszczanin, nie wspominając o przeciętnym szlachcicu – obywatelu I Rzeczypospolitej. Dom żuławski to mieszkanie nad mieszkaniami, położone na specjalnie uczynionym siedlisku, wzniesieniu zwanym terpą”.

Domy podcieniowe w naszych gminach znaleźć można w następujących miejscowościach:

Gmina Cedry Wielkie: Koszwały, Milocin, Trutnowy.

Gmina Nowy Dwór Gdański: Kmiecin, Lubiszewo, Marynowy, Myszewo, Nowy Dwór Gdański, Orłowo, Orłowo Pierwsze, Solnica, Tuja.

Gmina Nowy Staw: Brzózki, Nowy Staw, Świerki.

Gmina Stegna: Dworek, Mikaszewo, Niedzwiedzica, Żuławki, Żuławki Książęce.

Dom podcieniowy w Trutnowach

KANAŁY, WAŁY, POLDERY

Najbardziej widocznym przykładem obiektów hydrotechnicznych na Żuławach są wały przeciwpowodziowe ciągnące się wzdłuż większości cieków wodnych. Według badań jednym z pierwszych wałów przeciwpowodziowych na tym terenie była, wzniesiona w II połowie XIII w., Stara Tama biegnąca wzdłuż wschodniej granicy pól Koszwałów, Cedrów Wielkich i Giemlic. Pierwsze wały przeciwpowodziowe były niskie i łatwo poddawały się pod naporem wezbranych wód.

Przełomowym momentem w historii zagospodarowania Żuław było opanowanie tych ziem przez Zakon Krzyżacki. Wówczas to rozpoczęła się prawdziwa i śmiała kolonizacja. W przeciągu kolejnych ponad stu lat panowania zakonu, ich nowi mieszkańcy nie tylko zwielokrotnili ilość wałów, ale także znacznie je podwyższyli. W 1407 r. wydano akt prawny regulujący powinności Żuławiaków w kwestii budowy i utrzymania wałów przeciwpowodziowych, zwany Ogólną Kartą Terenową. Karta wraz z późniejszymi zmianami obowiązywała do końca II wojny światowej.

Teren Żuław Wiślanych w 28% położony jest poniżej poziomu morza. Najniższy i zarazem największy obszar depresji leży w okolicy jeziora Druzno. Znajduje się tutaj – w Raczkach Elbląskich - najniższy położony punkt depresyjny Polski (1,8 m p.p.m.). Drugi największy obszar – obejmujący 152km² - położony jest w okolicach Nowego Dworu Gdańskiego. Kolejne duże obszary leżą w okolicach Marzęcina i Kępin Małych. Depresje te istnieją tylko dzięki działalności człowieka, który poprzez stworzenie sieci kanałów i wałów oraz urządzeń przepompowujących wodę, jest w stanie żyć na nich i gospodarować. Ogólna długość cieków wodnych na Żuławach Wiślanych wynosi ponad 3 500 km.

KOŚCIOŁY ŻUŁAWSKIE

GMINA CEDRY WIELKIE

Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Trutnowach

Kościół pw. św. Piotra i Pawła w Trutnowach

Kościół pochodzi z XIV w. Oprócz szkieletowej wstawki dobudowanej w XIX w., zachował swój oryginalny wizerunek.

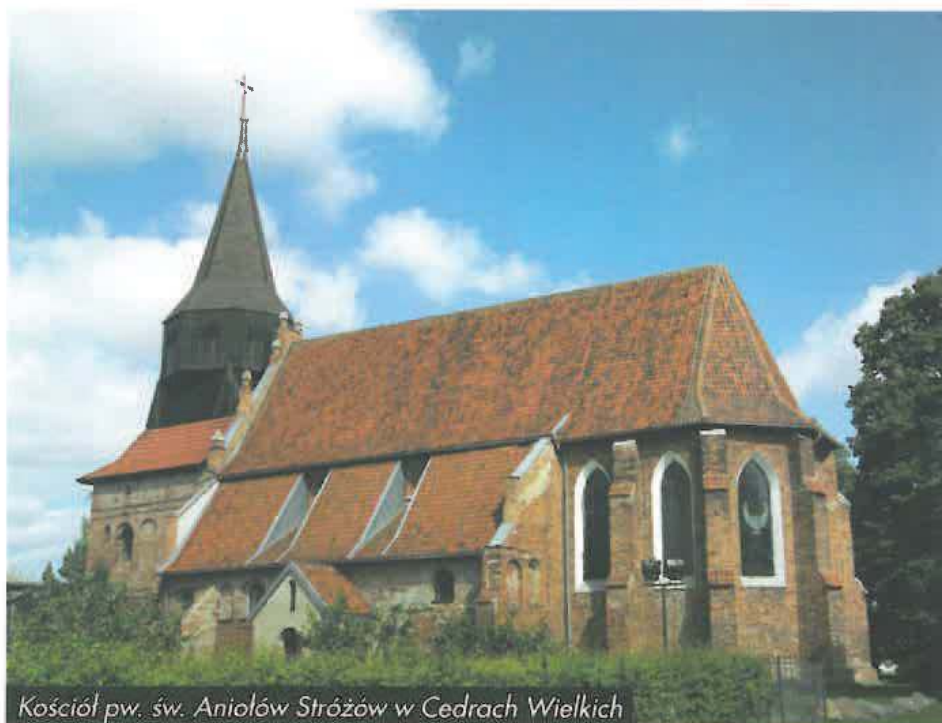

Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kieźmarku

Kościół pw. Matki Boskiej Częstochowskiej w Kieźmarku

Kościół szachulcowy zbudowany w 1727 r. z wykorzystaniem fragmentu starszej budowli (podstawa wieży).

Kościół pw. św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich

Kościół pw. św. Aniołów Stróżów w Cedrach Wielkich

Gotycki kościół parafialny został wybudowany w połowie XIV w.

Kościół pw. św. Brata Alberta w Leszkowach

Kościół pw. św. Brata Alberta w Leszkowach

Kościół, którego początki sięgają prawdopodobnie XIV w. Po 1945 r. kościół uległ szybkiej dewastacji. W latach 1989-1992 dokonano odbudowy obiektu.

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Giemlicach

Kościół pw. św. Jana Chrzciciela w Giemlicach

Kościół wzniesiony w latach 1840-1841 na miejscu starszego.

Ruiny kościoła w Woclawach

Ruiny kościoła w Woclawach

Ruiny gotyckiego kościoła wzniesionego w 2 poł. XIV w.

NOWY DWÓR GDAŃSKI

Gotycki kościół pw. św. Barbary w Orłowie

Kościół pochodzi z 1350 r. Wyposażony w strop drewniany, płaski, ambonę z XVIII w.

Kościół pw. św. Elżbiety w Lubieszewie

Kościół z 1341 r. Drewniana wieża pochodzi z 1573 r.

Kościół trójnawowy pw. św. Jakuba w Tuji

Kościół z wielobocznie zamkniętym prezbiterium, wzniesiony w 2 poł. XIV w.

Kościół pw. św. Anny w Marynowach

Kościół został wybudowany w stylu gotyckim około 1320 r., rozbudowany w 1637 i 1647 r.

Kościół pw. św. Jadwigi w Kmiecinie

Kościół pochodzi z roku 1344. Wieża z ośmioboczną izbicą została dobudowana do pierwotnej bryły w 1697 r.

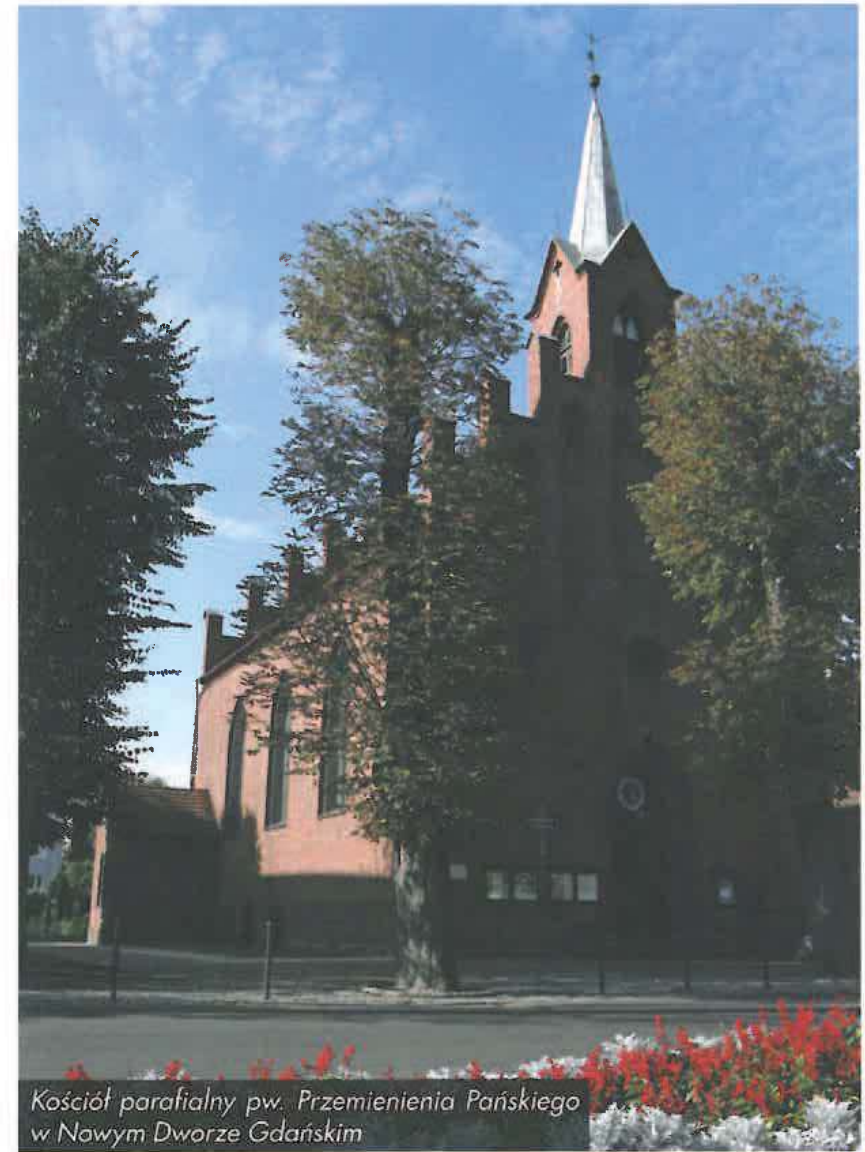
Kościół pw. św. Mikołajaw Żelichowie

Budowla pochodzi z 1352 r., rozbudowany w XVII w.

Kościół w Marzęcinie pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Cyganku-Żelichowie

Kościół został wzniesiony w 1852 r.

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim

Kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego w Nowym Dworze Gdańskim

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Myszewie

NOWY STAW

Kościół pw. Podwyższenia Krzyża Świętego w Myszewie

Kościół został wzniesiony w poł. XIV w. w stylu gotyckim, kilkakrotnie przebudowywany, jednonawowy z prosto zamkniętym prezbiterium, drewnianym stropem oraz neogotycką kruchtą.

Kościół pw. św. Bartłomieja w Świerkach

Kościół został zbudowany w 1798 r. jako świątynia ewangelicka. Charakteryzuje się interesującą ośmioboczną, ryglową konstrukcją. Wewnątrz znajduje się okazały barokowy ołtarz.

Kościół parafialny pw. św. Mateusza w Nowym Stawie

Jest to największy gotycki kościół na Żuławach, wzniesiony na pocz. XV w. Wewnątrz znajdują się: trzyprzęsłowe prezbiterium z gwieździstym sklepieniem, późnogotycka figura Madonny z Dzieciątkiem z ok. 1500 r. i ołtarz z 1609 r. W 2002 r. kościół został podniesiony do rangi Kolegiaty Żuławskiej.

Kościół pw. św. Bartłomieja w Świerkach

Dawny kościół ewangelicki w Nowym Stawie

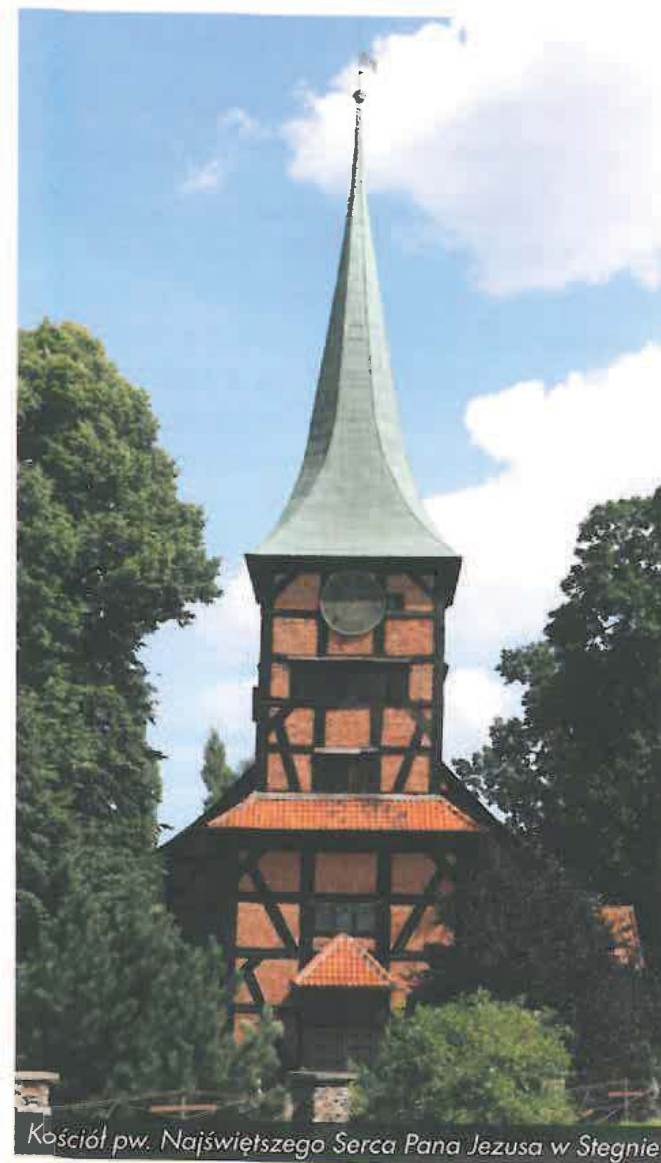
Dawny kościół ewangelicki w Nowym Stawie

Kościół został wzniesiony w stylu neogotyckim w latach 1803 - 1804 w miejscu spalonego wcześniej ratusza. W 1863 r. dobudowano 50-cio metrową wieżę o charakterystycznym kształcie, od której całą budowlę potocznie nazwano „ołówkiem”.

STEGNA

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stegnie

Kościół zbudowany w latach 1681 - 1683, restaurowany w latach 1934 - 35; salowy, z wieżą frontową. W sezonie wakacyjnym, koncertują tutaj artyści z całego świata podczas Międzynarodowego Festiwalu Organowego.

Kościół pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Stegnie

ŻUŁAWSKIE CMENTARZE

Najstarsze z zachowanych cmentarzy żuławskich pochodzą ze średniowiecza. Są to wielowyznaniowe miejsca pochówku katolików, ewangelików i mennonitów.

Pierwotnie ziemie te zamieszkiwali katolicy. Jednak w okresie reformacji protestanci przejęli kościoły a z nimi cmentarze. Bywało i tak, że całe wsie porzuciły katolicyzm, ale ich mieszkańcy, nawet jako protestanci, chcieli chować swoich zmarłych na cmentarzach katolickich. Chowano na tych cmentarzach również anabaptystów oraz nieochrzczonych. Wreszcie w 1642 r. biskup chełmiński poprosił papieża o zatwierdzenie żuławskiego zwyczaju chowania zmarłych różnych wyznań na cmentarzach katolickich. Jednak zwyczaj ten nie został zaakceptowany przez większość biskupów i na cmentarzach zaczęto w końcu wydzielać osobne kwatery dla katolików i ewangelików. Poza tymi dwoma wyznaniami na żuławskich cmentarzach parafialnych można znaleźć groby mennonitów. Mennonici chowani byli na cmentarzach katolicko-ewangelickich do XVIII w., kiedy to uzyskali prawo do zakładania własnych cmentarzy.

Charakterystycznym elementem żuławskich cmentarzy są stele, czyli ustawiane pionowo płyty nagrobne wykonywane z kamienia lub, w przypadku mniej zamożnych rodzin, z drewna. Niezwykle ciekawym i wartym odwiedzenia obiektem jest Cmentarz Jedenastu Wsi w Cyganku. Jest to lapidarium kilkudziesięciu nagrobków pochodzących z różnych zniszczonych cmentarzy żuławskich.

Cmentarze mennonickie w gminach opisywanych w przewodniku znajdziemy w miejscowościach: Lubieszewo, Marynowy, Orłowo, Stawiec, Cyganek, Koszwaty.

INNE ZABYTKI ŻUŁAWSKIE

ZABYTKI GMINY NOWY DWÓR GDAŃSKI:

Starostwo Powiatowe

Ulica Sikorskiego w Nowym Dworze Gdańskim

Dom mieszkalny nr 7

Budynek mieszkalny z połowy XIX w., zbudowany w stylu klasycystycznym.

Dom mieszkalny nr 9

Budynek parterowy z mieszkalnym poddaszem, o konstrukcji szkieletowej wypełnionej cegłą na podmurówce z kamienia.

Żuławski Ośrodek Kultury w Nowym Dworze Gdańskim

Dom mieszkalny nr 14

Budynek mieszkalny z połowy XIX w., budynek jednokondygnacyjny z częściowo mieszkalnym poddaszem.

Budynek nr 21 (Żuławski Ośrodek Kultury)

Budynek o modernistycznej architekturze, odwołującej się do klasycyzmu. Powstał w latach 30-tych XX w. W 1950 r. w budynku otworzono pierwszy w powojennej Polsce dom kultury. www.zok-ndg.pl

Budynek nr 23 (Starostwo Powiatowe)

Obiekt jest częścią kompleksu architektonicznego, który w całości, do roku 1954, zajmował Żuławski Ośrodek Kultury. Obecnie, po reformie samorządowej oraz administracyjnej kraju, w budynku mieści się siedziba Starostwa Powiatowego. Obiekt zachował swój modernistyczny charakter.

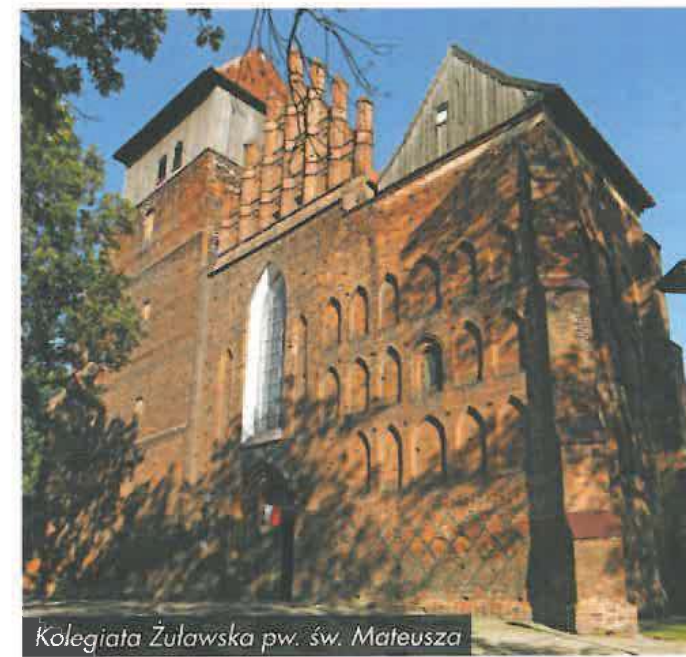

Cmentarz Jedenastu Wsi

Cmentarz Jedenastu Wsi jest jednym z elementów dziedzictwa mennonitów na Żuławach i najlepiej zachowanym lapidarium mennonickim na terenie Żuław. Płyty i kamienie nagrobne wykonane były z wielką starannością. Mennonici, choć byli chrześcijanami, nie umieszczali na płytach wizerunku krzyża. Często spotykane są natomiast inicjały osoby zmarłej i symboliczny znak określający zawód.

ZABYTKI GMINY NOWY STAW:

Dawne umocnienia obronne miasta

- zachowane jedynie w postaci resztek fos obronnych. Miasto nigdy nie posiadało murów obronnych. W połowie XV w. posiadało dwie duże bramy: Gdańską, zwaną też św. Ducha od strony północno-zachodniej oraz Malborską od strony południowo-wschodniej.

Zabytkowe Rynki Kościuszki i Pułaskiego

Dwa połączone rynki miejskie z frontową zabudową pochodzącą z XIX i pocz. XX w. W centralnym punkcie znajduje się poewangelicki kościół z pocz. XIX w.

Dom podcieniowy przy ul. Gdańskiej

Dom podcieniowy przy ul. Gdańskiej

Drewniany dom z 1820 r., z piętrową nadstawką podcieniową o konstrukcji szkieletowej opartą na 6 słupach oraz klasycystycznymi drzwiami wejściowymi.

Budynek Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych

Budynek Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych

Główny gmach budynku znajduje się przy ul. Mickiewicza 51, został wzniesiony w roku 1898 jako dom dla sierot. Obecnie w budynku mieści się, założona w 1946 r. pierwsza na Żuławach średnia szkoła rolnicza.

Domy mieszkalne przy ul. Mickiewicza

Jedynie w mieście domy szczytowe. Na szczególną uwagę zasługuje dom nr 13 z połowy XIX wieku z neogotycką fasadą o schodkowym szczycie.

Dom podcieniowy w Świerkach

Dom mieszkalny nr 7 przy ul. Jana Pawła II

Murowany, dwupiętrowy dom secesyjny z ryglowanym szczytem i drewnianą werandą.

Zespół starych domów z XVIII i XIX w. w Świerkach.

Wiatrak „Kozłak” w Drewnicy

ZABYTKI GMINY STEGNA

Wiatrak „Kozłak” w Drewnicy

Wiatrak w Drewnicy jest jedną z ostatnich na Żuławach tego typu budowli. Pochodzi z 1718 r. Wykonany prawie całkowicie z drewna. Konstrukcja ta jest zwana „koźlakiem”. Jest to unikatowy wiatrak przemiałowy z bryłą dachu na kształt odwróconej łodzi i nawisem nad galeryjką ze schodami.

ZABYTKI GMINY CEDRY WIELKIE:

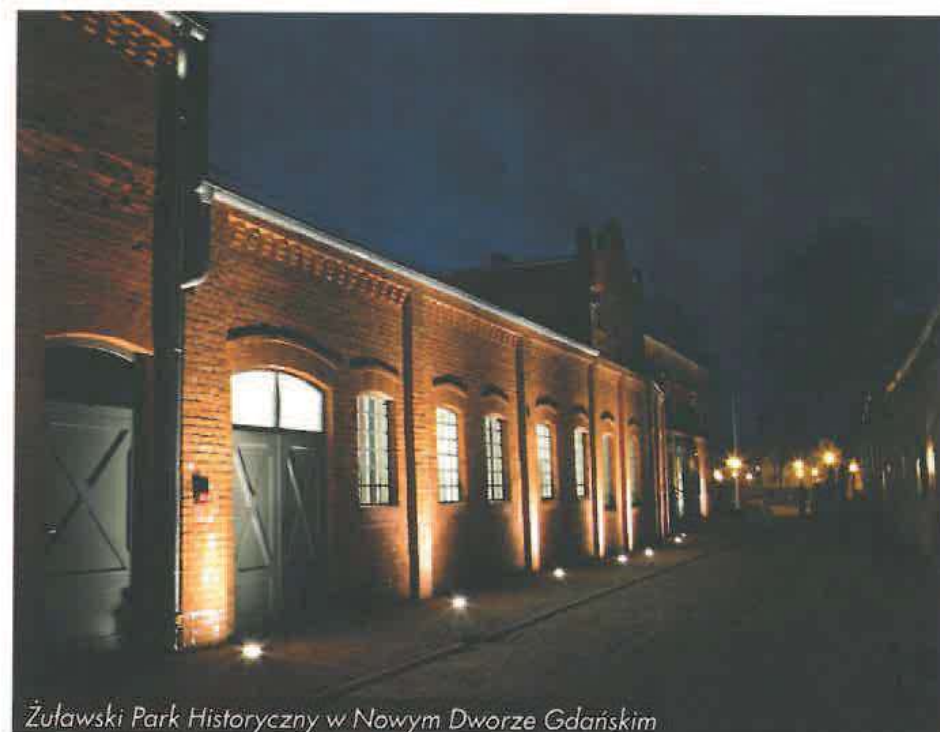
Lapidarium w Koszwałach jest największym na Żuławach zbiorem kościelnych płyt nagrobnych z XVIII w. Na płytach zamiast herbów widnieją gmerki własnościowe gospodarstw, których właścicielami byli pochowani pod nimi zmarli.

Zabytkowy dzwon

Zabytkowy, siedemnastowieczny dzwon zabrany w czasie ostatniej wojny. Dzwon po wojnie został odzyskany z cmentarzyska dzwonnów - wielkiego złomowiska w hamburskim porcie. Umieszczony jest w kościele w Cedrach Wielkich.

MUZEA, SKANSENY

Żuławski Park Historyczny (niegdyś Muzeum Żuławskie) ul. Kopernika 17 – powstał dzięki dofinansowaniu ze środków unijnych, rozpoczął swoje funkcjonowanie w 2011 roku. Jest dziełem współpracy lokalnego samorządu oraz stowarzyszenia, które zostało operatorem obiektu. Park łączy funkcje wystawienniczą, seminaryjną oraz warsztatową. W obiekcie m.in.: poznamy historię Żuław, przyjrzymy się życiu dawnych mieszkańców tych terenów, posłuchamy wykładów na temat kultury i tradycji żuławskiej; więcej na www.zph.org.pl.

Turystyka poprzemysłowa na rolniczych Żuławach? A jednak. Żuławy Wiślane to kraina rolnicza, ale przy tym kraina wydarta wodzie, więc gdyby nie ludzka myśl techniczna, gdyby nie określone technologie melioracji, pompowania itp., na Żuławach rolnictwo nie byłoby możliwe.

NOWY DWÓR GDAŃSKI

DAWNA FABRYKA LIKIERÓW STOBBE

Początki przedsiębiorstwa Stobbe sięgają roku 1776. Istniejący dzisiaj zespół budynków dawnej fabryki likierów, wzniesiony został w stylu neogotyckim w latach 1878 – 1883. Po roku 1945 ocalałe budynki zostały przejęte przez PSS „Społem”, która wznowiła działalność browaru wykorzystując urządzenia produkcyjne Stobbego. W latach następnych mieściła się tam wytwórnia i rozlewnia wód gazowanych. W latach 70-tych jeden z ocalałych budynków przejęła Ochotnicza Straż Pożarna, dostosowując go do swoich potrzeb.

MOST ZWODZONY

Most został zbudowany w 1936 r. nad rzeką Tugą. Całkowita szerokość konstrukcji przęsła ruchomego wynosi 9 m, całkowita długość mostu – 18 m.

WIEŻA CIŚNIEŃ

Wieża ciśnień została zbudowana w 1909 r. i była jedną z pierwszych wież o konstrukcji żelbetowej w Europie.

Wieża ciśnień w Nowym Dworze Gdańskim

Słodownia

Wieża ciśnień

NOWY STAW

CUKROWNIA

Zespół budynków dawnej Cukrowni w Nowym Stawie pochodzi z 1878 r. Cukrownia funkcjonowała do 2007 r., kiedy to decyzją Zarządu Krajowej Spółki Cukrowej została zamknięta w ramach restrukturyzacji. Wielokrotnie przebudowywany i modernizowany, zespół architektoniczny Cukrowni zachował do dziś urokliwy charakter zakładu przemysłowego sprzed ponad stu lat.

SŁODOWNIA

Bardzo charakterystycznym dla Nowego Stawu obiektem jest pochodzący z 2 poł. XIX w. zespół budynków dawnej słodowni znajdujący się w obrębie zespołu staromiejskiego. Otoczony ceglany murem przemysłowy obiekt stanowi unikalny w skali kraju tak dobrze zachowany zespół browaru z końca XIX wieku.

WIEŻA CIŚNIEŃ – obiekt ukończony w 1921 r.

DWORZEC KOLEJOWY

Nieczynny obiekt kolei normalnotorowej i wąskotorowej pochodzący z pocz. XX w.

STEGNA

ŚLUZA GDAŃSKA GŁOWA

Śluza w Gdańskiej Głowie została zbudowana razem z Przekopem Wisły w 1895 r. i miała na celu odcięcie Wisły Elbląskiej (obecnie Szkarpawy) od głównego nurtu wiślanego z jednoczesnym zapewnieniem połączenia żegludowego. Jej długość użyteczna wynosi 61m, szerokość 12,5 m. Oprócz wrót zamykających śluzę posiada wrota przeciwpowodziowe. Śluza przetrwała II wojnę światową niemal nieuszkodzona i stanowi cenny, a zarazem malowniczy, zachowany w formie pierwotnej (wraz z mechanizmami) zabytek techniki.

INNE OBIEKTY PRZEMYSŁOWE

Do innych atrakcji turystyki przemysłowej w gminie Stegna należą m.in.: most obrotowy kolejowy w Rybinie, mosty zwodzone w Rybinie, stacja pomp „Chłodniewo”, most zwodzony w Tujsku.

PRZEKOP WISŁY

Przekop Wisły, to sztuczne ujście Wisły powstałe w latach 1890 - 1895 koło Świbna. W celu stworzenia lepszych warunków odpływu wód wiślanych i lodów przekopano na prostym odcinku rzeki Przemysławki kanał długości 7,1km. Zabiegi te miały ostatecznie rozwiązać problem ujścia Wisły i zabezpieczyć nisko położone Żuławy przed powodzią.

ŻUŁAWSKA KOLEJ DOJAZDOWA

Pierwsza tutejsza kolej wąskotorowa powstała w roku 1891 r., posiadała trakcję konną i liczyła zaledwie 4,5 km. Powstała na wyłączne potrzeby cukrowni w Nowym Stawie, dokąd z pobliskich gospodarstw dowożono buraki.

W 1898 r. do użytku oddana została sieć kolei o łącznej długości 55,5 km, o trwałej nawierzchni dostosowanej do trakcji mechanicznej i dopuszczalnym obciążeniu osi 8 ton. Wąskotorówka wywoziła stąd przede wszystkim płody rolne, natomiast przywoziła na Żuławy materiały budowlane, węgiel i nawozy sztuczne. W 1899 r. otworzono sieć publicznej kolei wąskotorowej. Powstała linia łącząca Malbork ze Stale-

wem przez Królewó, Stare Pole i Fiszewo.

Dzisiaj Żuławska Kolej Dojazdowa, to wąskotorówka łącząca Mikoszewo, Jantar, Stegnę, Sztutowo i Nowy Dwór Gdański. Jest to jedna z najstarszych i najpiękniejszych kolei wąskotorowych w Polsce.

CEDRY WIELKIE

Strażnica wałowa w Leszkowach i Kiezmorku

Drewniana strażnica w Kiezmorku. Budynek został wybudowany w końcu XIX w. na nowym wale wiślanym. Strażnica wałowa w Leszkowach pochodzi z początków XX w., dawniej była również karczmą.

Żuławy Wiślane usiane są siecią szlaków dla turystów pieszych, rowerowych oraz wodnych. Pomysłodawcy wytyczali je z myślą o możliwie najszerszym ujęciu walorów krajoznawczych Żuław. Najważniejsze szlaki lądowe biegną wzdłuż sieci domów podcieniowych oraz śladami mennonitów i głównymi rzekami.

SZLAKI PIESZE I ROWEROWE

SZLAK DOMÓW PODCENIOWYCH

Początek szlaku:	Koszwały
Koniec szlaku:	Koźliny
Długość szlaku:	20 km
Trasa:	Koszwały - Miłocin - Trutnowy - Osice - Steblewo - Koźliny

Dom podcieniowy jest najbardziej charakterystycznym obiektem architektonicznym Żuław. Szkieletowa konstrukcja drewniana, wypełniona czerwoną lub otynkowana cegłą z wysuniętym wielostupowym podcieniem tworzą specyficzną architekturę. Szlak prezentuje siedem typowych domów podcieniowych oraz wiekowe ceglane kościółki.

Warto zobaczyć: kościoły gotyckie w Trutnowych, Osicach i Koźlinach oraz ruiny jednego z największych kościołów żuławskich w Steblewie. W Trutnowych ponadto warto obejrzeć plebanię z 1728 r., a w Koźlinach XVIII-wieczny spichlerz szachulcowy. Na ostatnim etapie szlak biegnie wzdłuż Wisły, której widok stanowi dodatkową atrakcję.

Dom podcieniowy w Trutnowach

Dom podcieniowy w Koszwałach

Cmentarz nonnonicki w Stawcu

SZLAK MENNONITÓW

Początek szlaku: Gdańsk - dawny kościół przy ul. Mennonitów
Koniec szlaku: Elbląg
Długość szlaku: 195 km

Trasa:

Gdańsk - Krępiec - Mokry Dwór - Wiślina - Ledowo - Wróblewo - Wocławy - Miłocin - Trutnowy - Cedry Wielkie - Leszkowy - Kieźmark - Drewnica - Mikoszewo - Jantar - Rybina - Tujsk - Cyganek - Nowy Dwór Gdański - Lubieszewo - Ostaszewo - Gniazdowo - Nowa Cerkiew - Palczewo - Boręty - Lichnowy - Nowy Staw - Tralewo - Stogi - Malbork - Stare Pole - Kławkki - Szaleniec - Rozgard - Różany - Zwierzno - Markusy - Jezioro - Tropy Elbląskie - Raczki Elbląskie - Elbląg

Mennonici pozostawili wiele materialnych śladów swojej pięciowiekowej obecności w delcie Wisły. Ogromna większość owych śladów uległa zniszczeniu na przełomie ostatnich dziesięcioleci. Wśród zabytków kultury materialnej zobaczyć można mennonickie domy modlitwy i cmentarze, kościoły gotyckie oraz ich ruiny; zabytkowe urządzenia hydrotechniczne takie jak: mosty obrotowe i podnoszone, śluzy, kanały i wały przeciwpowodziowe oraz zagrody holenderskie. Na trasie szlaku, w Nowym Dworze Gdańskim znajduje się Żuławski Park Historyczny, a w Cyganku filia tego muzeum obejmująca Cmentarz Jedenastu Wsi.

Warto zobaczyć: kościoły mennonitów w Gdańsku i Jeziorze, drewnianą bramę - dzwonnice z 1792 roku w Wiślinie, liczne cmentarze mennonickie, zabytki hydrotechniki (m.in. Przekop Wisły, parowa przepompownia wody w Różanach), mosty zwodzone w Rybinie, Nowym Dworze Gdańskim i Jeziorze, Żuławski Park Historyczny i jego filia w Cyganku, przykład żuławskiego układu przestrzennego wsi w Tujsku oraz w Tropach Elbląskich; miasta: Gdańsk, Nowy Dwór Gdański, Nowy Staw, Malbork, Elbląg.

SZLAK NADWIŚLAŃSKI

Początek szlaku:	Sztum
Koniec szlaku:	Mikoszewo
Długość szlaku:	76 km
Trasa:	Sztum - Biała Góra - Piekło - Mątowny - Lisewo Malborskie - Palczewo - Ostaszewo - Nowa Kościelnica - Niedźwiedzica - Żuławy - Drewnica - Mikoszewo

Atrakcją wycieczki jest bez mała ciągły styk szlaku z królową rzek polskich - Wisłą. Szlak od Białej Góry biegnie wzdłuż prawego brzegu Wisły aż do Mikoszewa.

Warto zobaczyć: zamek krzyżacki w Sztumie; węzeł hydrotechniczny w Białej Górze; ruiny kościoła gotyckiego w Borętach; wiatrak - holender w Parczewie; ruiny kościoła gotyckiego w Ostaszewie; wiatrak - koźlak w Drewnicy; liczne domy podcieniowe; cmentarze mennonickie.

NOWODWORSKI SZLAK PÓŁNOCNY

- Początek szlaku:** Nowy Dwór Gdański
Koniec szlaku: Nowy Dwór Gdański
Długość szlaku: 76 km
Trasa: Nowy Dwór Gdański – Cyganek – Tujsk –
Chełmek – Osłanka – Marzęcino – Kępiny
Małe – Kępki – Jazowa – Solnica - Różewo
– Kmiecín – Nowy Dwór Gdański

Szlak rowerowy zataczający pętlę na północny-wschód od Nowego Dworu Gdańskiego. Szlak prowadzi poprzez najciekawsze północne

okolice gminy. Możemy podziwiać stworzone ludzką ręką pejzaże żuławskich polderów, ciekawe obiekty miejscowej architektury dawnych mieszkańców tych ziem, architektury sakralnej oraz przemysłowej. Szczególne nagromadzenie mijanych rzek, kanałów, rowów melioracyjnych i urządzeń hydrotechnicznych uzmysławia nam ogrom pracy, jaką człowiek od wieków poświęca utrzymaniu przestrzeni Żuław.

Warto zobaczyć: domy podcieniowe, kościół gotycki oraz filia nowodworskiego Żuławskiego Parku Historycznego w Cyganku, jedna z największych przepompowni na Żuławach – stacja pomp w Osłonce, kościoły w Marzęcinie i Kępkach, stary punkt celny w Jazowej, cmentarz mennonicki w Różewie.

NOWODWORSKI SZLAK POŁUDNIOWY

- Początek szlaku:** Nowy Dwór Gdański
Koniec szlaku: Nowy Dwór Gdański
Długość szlaku: 30 km
Trasa: Dwór Gdański – Orłowo – Lubiszewo – Tuja – Marynowy – Myszewo – Lubstowo – Wierciny – Jazowa – Solnica – Różewo – Kmiecín – Nowy Dwór Gdański

Szlak rowerowy stanowiący uzupełnienie Szlaku Północnego, trasa jest jednak zdecydowanie krótsza, bardziej rekreacyjna. Prezentuje podobne nasycenie typowymi na tym terenie atrakcjami ze szczególnie ciekawymi reprezentacjami żuławskich domów podcieniowych i starych kościołów. Na szlaku rozsięte są gotyckie świątynie pamiętające czasy krzyżackie. Można obejrzeć również artefakty z późniejszych epok, szczególnie te dokumentujące życie i działalność na tych ziemiach niderlandzkich i fryzyjskich mennonitów. Spotykamy tu także typowe elementy żuławskiego krajobrazu: duże przestrzenie pól porozcinanych sieciami kanałów,

rowów, prostych i bardziej skomplikowanych urządzeń melioracyjnych. Trasa znakomita krajobrazowo, poznawczo i rekreacyjnie, prawdziwy relaks bez poczucia uprawiania ekstremalnego sportu.

Warto zobaczyć: domy podcieniowe w Orłowie, Lubiszewie i Tuji; posterunek straży celnej w Jazowej z czasów Wolnego Miasta Gdańka; odrestaurowany cmentarz mennonicki w Różewie; drewniano – murowany kościół pw. św. Jadwigi w Kmiecinie.

TURYSTYKA WODNA

SPLYW TUGA

Początek szlaku:	Tralewo
Koniec szlaku:	Tujsk
Długość szlaku:	30 km
Rodzaj szlaku:	kajakowy
Trasa:	Tralewo - Nowy Staw - Marynowy - Nowy Dwór Gdański - Żelichowo - Cyganek - Tujsk

Tuga, zwana w górnym biegu Świętą, ma długość 48,2 km. Przepływa przez Żuławy Wielkie i Malborskie, i w okolicy wsi Tujsk oddaje swe wody Szkarpawie. Charakteryzuje się znacznymi (nawet do 2 metrów)

wahaniem poziomu wody. W górnym biegu rzeka ma postać wąskiego rowu. Na wysokości Tralewa osiąga już około 5 metrów szerokości i przepływa wśród pól i łąk. Za Nowym Stawem jej szerokość przekracza 15 metrów, a za Nowym Dworem Gdańskim 40 metrów.

Warto zobaczyć: Marynowy - zabytkowe domy podcieniowe z XIX w. oraz gotycki kościół z XIV w.; Nowy Staw - gotycki kościół z pocz. XV w., zabytkowe rynki z poewangelickim kościołem zwanym „ołówkiem”, dom podcieniowy z 1820 r., zabytki architektury przemysłowej z przełomu XIX/XX w.; Nowy Dwór Gdański - Żuławski Park Historyczny, most zwodzony z 1936 r.; cmentarz mennonicki; Cyganek - Żelichowo - lapidarium nagrobków i kamieni nagrobnych, kościół gotycki oraz zrekonstruowany dom podcieniowy; Tujsk - rzadko spotykany typ zabudowy wiejskiej z kanałem jako głównym traktem komunikacyjnym (tzw. ulicówka wodna), mennonicki dom modlitwy.

TORY WODNE GMINY STEGNA

Tory wodne znajdujące się na terenie Gminy Stegna są elementem systemu śródlądowych dróg wodnych dolnej Wisły, będących pozostałością po licznych ramionach jej delty.

Szkarpawa - bierze swój początek na 931,2 km szlaku żeglownego Wisły. Cała długość szlaku wynosi 25,4 km, a głębokość 2,5 m. Płynąc przez Drewnicę mijamy nowoczesny most zwodzony, w Rybinie trafiamy na unikalny kolejowy most obracany oraz wyremontowany most drogowy – zwodzony. Kolejną atrakcją Rybiny jest wielka przepompownia z polderu Chłodnie wo do Szkarpawy. Poruszając się dalej Szkarpawą, mijamy ujście Tugi, a tuż przed wpłynięciem na Zalew Wiślany, natykamy się na drugą wielką przepompownię – w Osłonce.

Wisła Królewiecka - odgałęzia się od Szarpawy na 15,3 km w Rybinie. Jest bardzo podobna do Szarpawy i również uchodzi do Zalewu Wiślanego. Jej długość wynosi 11,5 km, a głębokość 2 m. Po uruchomieniu mostów zwodzonych w Rybinie i Sztutowie coraz chętniej wykorzystywana przez wodniaków. Po drodze Sztutowo z „Muzeum Stutthof” upamiętniającym ofiary obozu koncentracyjnego Stutthof.

Tuga – wpływa do Szarpawy 1,5 km poniżej mostu w Rybinie. W górnym biegu nazywana jest Świętą. Dawniej szlak żeglowny od Nowego Stawu jednego z najstarszych miast żuławskich o historii sięgającej 1343 roku, obecnie dostępny praktycznie tylko dla małych łodzi i kajaków. Przepływa przez Nowy Dwór Gdański – miasto powiatowe z kilkoma zabytkami, mostem zwodzonym i Muzeum Żuławskim.

SZLAK ŻEGLARSKI

Obok śródlądowych torów wodnych Żuławy oferują także raj dla żeglarzy. Szlak żeglarski Bałtyk - Wisła - Szkarpa - Zalew Wiślany należy tutaj do głównych atrakcji proponowanych przez tereny położone nad Zalewem Wiślanym i Zatoką Gdańską.

MIEJSCE DLA WĘDKARZY I MYŚLIWYCH

Żuławy, to wymarzone miejsce dla myśliwych i wędkarzy. Zapewnia to

dużą ilością rzek, kanałów oraz rowów melioracyjnych. Do najważniejszych łowisk wędkarskich zaliczamy Nogat, Tuge, Linawę, Szkarpa i Kanał Panieński. Łączna ilość kanałów na terenie Żuław wynosi 3.500 km! Żuławy obfitują w wiele gatunków ryb, a szczególnie w okonie, płocie, karasie, leszcze i szczupaki.

Prócz wód pełnych ryb, dzięki specyfice przyrodniczej, na terenie Żuław spotyka się zwierzęta łowne: kuropatwy, bażanty, lisy, sarny białe, zające, dziki. Szczególnie duża ilość lisów i dzików daje myśliwym wspaniałe warunki do wykazania się.

Całości pejzażu możliwości spędzania czasu wolnego na Żuławach Wiślanych dopełniają plaże i kąpieliska położone na tych ternach. Wystarczy wspomnieć tutaj o Stegnie, gdzie znajdziemy 10 km szerokiej plaży morskiej z powietrzem o najwyższej na wybrzeży zawartości jodu, plaży, na której do dzisiaj znaleźć można przepiękne bałtyckie

bursztyny – jantary. Jednocześnie na terenie reszty Żuław znajdziemy dziesiątki „śródlądowych kąpielisk” i plaż, które zapewnią nawet najwybredniejszym turystom chwile niezapomnianego spokoju lub romantycznych doznań.

XIII wiek – rozpoczyna się współczesne osadnictwo na terenie delty Wisły.

1308 – Krzyżacy dokonują rzezi na rycerstwie i szlachcie gdańskiej zajmując Pomorze Gdańskie wraz z Żuławami Wiślanymi. Wkrótce sprowadzają na Żuławy osadników niemieckich.

1343 – Nowy Staw otrzymuje prawa miejskie od Zakonu Krzyżackiego, łacińska nazwa miasta - Nova Piscina, niemiecka – Neuteich

1407 – Na Żuławach wydana zostaje Ogólna Karta Terenowa, czyli zbiór praw określających sposób organi-

zowania się mieszkańców w ochronie i walce z powodzią. Uznaje się, że powstaje w ten sposób pierwszy w historii Polski samorząd terytorialny.

1466 – Krzyżacy oddają Polsce Żuławy w ramach II Pokoju Toruńskiego.

1476 – wystawienie przez króla Kazimierza Jagiellończyka nowego, powtarzającego treść pierwotnego przywileju lokacyjnego dla Nowego Stawu.

1540 – Wielka powódź na Żuławach.

1548 – Powstaje dwór obronny Tiegenhof na rzece Tudze, gdzie z Gdańska przeprowadza się nowy właściciel

- 1562** – Żuław Michael Loitz. Z dworu Loitza wyrosnie dzisiejszy Nowy Dwór Gdański – stolica Żuław Wiślanych.
– Za sprawą pana na Żuławach Michaela Loitza w delcie Wisły pojawiają się nowi osadnicy z odległej Fryzji i Niderlandów na terenie dzisiejszej Holandii. To uciekający z zachodu przed prześladowaniami protestanci zwani mennonitami. Naprzeciwko siedziby Loitzów powstaje tzw. wieś holenderska. Początek kultury ołęderskiej na ziemiach polskich.
- 1565** – Powstanie gminy protestanckiej w Nowym Stawie.
- 1569** – W miejscu rezydencji Loitza powstaje zamek.
- 1579** – Właścicielem zamku Tiegenhof zostaje rodzina Wejher. Zmienia się nazwa z Tiegenhof na Wejherów, jednak osada przy zamku rozrasta się coraz bardziej.
- 1626** – Wejherów (Nowy Dwór Gdański) przechodzi w ręce rodziny Jacobsonów.
- 1654** – Kolejnym włodarzem Nowego Dworu Gdańskiego zostaje Krzysztof Gembicki.
- 1657** – Podczas Potopu szwedzkiego, na rozkaz króla szwedzkiego Karola X Gustawa, zalane zostają Żuławki Gdańskie z Cedrami Wielkimi.
- 1680** – Właścicielem Żuław zostaje król polski Jan III Sobieski.
- 1772** – Na mocy I rozbioru Polski Żuławki Wiślane wchodzą w obręb Królestwa Prus.
- 1776** – W Nowym Dworze Gdańskim otwarta zostaje fabryka wódek i likierów rodziny Stobbe.
- 1789** – W wyniku polityki państwa pruskiego Żuławki opuszczają pierwsze grupy mennonitów. Emigrują na południe Rosji.
- 1802-1824** – w Nowym Stawie urzęduje pruski królewski sąd miejski

- i ziemski, przeniesiony w 1824 roku do Nowego Dworu Gdańskiego.
- 1807** – Pod protektoratem Napoleona I utworzone zostało Wolne Miasto Gdańsk, które objęło również Żuławy Wiślane i część Mierzei Wiślanej.
- 1846** – W Żelechowie zostaje oddana do użytku pierwsza na Żuławach stacja pomp o napędzie parowym.
- 1852** – Otwarcie kolei normalnotorowej na trasie Malbork – Elbląg – Braniewo.
- 1857** – Do użytku oddany zostaje odcinek Malbork – Tczew kolei normalnotorowej.
- 1878** – Otwarcie cukrowni w Nowym Stawie i pierwsza kampania cukrownicza.
- 1880** – Nowy Dwór Gdański otrzymuje prawa miejskie.
- 1886** – Kolej żelazna normalnotorowa Żuław wzbogaca się o następną linię: Szymankowo – Nowy Dwór Gdański.
- 1888** – Wielka powódź w delcie Wisły przyspiesza decyzję o realizacji Przekopu Wisły.
- 1895** – Uroczyste otwarcie Przekopu Wisły, 7-kilometrowego kanału, który zdecydowanie wpłynął na zmniejszenie zagrożenia powodziowego na Żuławach Wiślanych.
- 1898** – Otwarcie 55-kilometrowej linii kolei wąskotorowej dowożącej buraki do cukrowni w Nowym Stawie.
- 1909** – W Nowym Dworze Gdańskim powstaje parafia katolicka.
- 1919** – Na mocy Traktatu Wersalskiego powstaje II Wolne Miasto Gdańsk, które obejmuje również znaczną część Żuław Wiślanych.
- 1939** – Wybuch II wojny światowej. Wolne Miasto Gdańsk

- zostaje zlikwidowane i wraz z Żuławami włączone w tereny III Rzeszy Niemieckiej.
- 1945** – Ewakuacja ludności niemieckiej z Żuław i Prus Wschodnich z portów na Mierzei Wiślanej. Ogółem ewakuowano ok. 2 mln osób. Wojska niemieckie wysadzają wały przeciwpowodziowe na Wiśle i Zalewie Wiślanym. Rozpoczyna się zasiedlanie Żuław przez polskich osadników. Wały przeciwpowodziowe i przepompownie na Żuławach odbudowywane były przez Polaków przez kolejne 5 lat.
- 1947** – oficjalna zmiana spolszczonej nazwy Nytych na Nowy Staw
- 1947** – Uruchomienie stacji pomp na Ośtonce, jednej z największych na Żuławach.
- 1950** – W Nowym Dworze Gdańskim otwarty zostaje pierwszy w powojennej Polsce ośrodek kultury.
- 1991** – Powstaje Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego Klub Nowodworski.
- 1994** – Otwarcie Muzeum Żuławskiego w Nowym Dworze Gdańskim.
- 2002** – Biskup elbląski Andrzej Śliwiński ustanawia przy kościele św. Mateusza Kapitułę Kolegiacką Żuławską.
- 2003** – Do życia zostaje przywrócona żuławska wąskotorówka zamknięta w 1992 roku.

NAJWAŻNIEJSZE DANE TELEADRESOWE:

CEDRY WIELKIE

Urząd Gminy Cedry Wielkie

ul. Krasickiego 16
83-020 Cedry Wielkie
tel.: 58 683 61 64, 58 683 61 04,
fax 58 683 61 66
e-mail: urzad@cedry-wielkie.pl
www.cedry-wielkie.pl

Gminne Centrum Informacji w Cedrach Wielkich

ul. Osadników Wojskowych 41
83-020 Cedry Wielkie
tel.: 58 683 66 35
e-mail: gci-cedry-wielkie@wp.pl

Żuławski Ośrodek Kultury i Sportu

ul. Osadników Wojskowych 41
83-020 Cedry Wielkie
tel.: 58 683 66 35,
fax 58 683 66 35
e-mail: zokis@cedry-wielkie.pl
www.zokis.eu

NOWY DWÓR GDAŃSKI

Urząd Miejski w Nowym Dworze Gdańskim

ul. Wejhera 3
82-100 Nowy Dwór Gdański
tel.: 55 247 24 01,
fax 55 247 24 05
e-mail:
urzad@miastonowydwor.pl
www.miastonowydwor.pl

Żuławski Ośrodek Kultury

ul. Sikorskiego 21
tel.: 55 247 22 30
e-mail: zok@zok-ndg.pl
www.zok-ndg.pl

Starostwo Powiatowe w Nowym Dworze Gdańskim

ul. Sikorskiego 23
82-100 Nowy Dwór Gdański
tel.: 55 247 36 71,

fax 55 247 36 70

e-mail:

starostwo@nowydworgdanski.pl
www.nowydworgdanski.pl

Żuławski Park Historyczny

ul. Kopernika 17
Nowy Dwór Gdański
www.zph.org.pl

Informacja Turystyczna

ul. Sikorskiego
82-100 Nowy Dwór Gdański
tel. 55 648 22 93

NOWY STAW

Urząd Miejski w Nowym Stawie

ul. Bema 1
82-230 Nowy Staw
tel.: 55 271 51 00, 55 271 51 10,
fax 55 271 51 23
e-mail: um@nowystaw.pl
www.nowystaw.pl

Nowostawski Ośrodek Kultury

ul. Jana Pawła II 2
82-230 Nowy Staw
tel.: 55 271 51 56
e-mail: sekretariat-nok@wp.pl
www.noknowystaw.civ.pl

STEGNA

Urząd Gminy Stegna

ul. Gdańska 34
82-103 Stegna
tel.: 55 247 81 71, 55 247 82 96,
fax 55 247 83 95
e-mail: stegna_e@zgwrrp.org.pl
www.stegna.ug.gov.pl

Informacja Turystyczna

ul. Gdańska 60
82-103 Stegna
tel. 55 247 86 92
ug-turystyka@o2.pl

ŹRÓDŁA LITERATURA:

ROWEREM WOKÓŁ ZALEWU WIŚLANEGO / KZGN, Elbląg 2006.

DOMY ŻUŁAWSKIE – W POSZUKIWANIU ZAGUBIONEJ TRADYCJI BUDOWNICTWA / Lokalna Grupa Działania Żuławy i Mierzeja, Nowy Dwór Gdański 2009.

TUGA – KRÓLOWA RZEK ŻUŁAWSKICH / Stowarzyszenie Miłośników Nowego Dworu Gdańskiego – Klub Nowodworski, Nowy Dwór Gdański 2009.

ROCZNIK ŻUŁAWSKI 2008 / red. G. Gola, M. Opitz, Nowy Dwór Gdański 2008.

KRAINA ZALEWU WIŚLANEGO, TURYSTYKA PRZYRODNICZO-KULTUROWA / KZGN, Elbląg 2009.

ŹRÓDŁA INTERNET:

www.visitzulawy.pl
www.cedry-wielkie.pl
www.klubnowodworski.pl
www.miastonowydwor.pl
www.pradzieje.pl
www.stegna.ug.gov.pl
www.stegna.com/
www.nowystaw.pl
www.zok-ndg.pl
www.zulawy.info
www.zkd.kom.pl

Cedry Wielkie

Nowy Dwór Gdański

Nowy Staw

Stegna

Wydawnictwo realizowane w ramach projektu „Kampania Promocyjna Żuław”.

www.visitzulawy.pl

**PROGRAM
REGIONALNY**
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

Projekt współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego